

J. BARZDAITIS

PAGRINDINIŲ „DIEVO ĮSAKYMŲ“ ESMĖ

(Iš XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Lietuvos ateistinės minties istorijos)

XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Lietuvos ateistai daug dėmesio skyrė pagrindiniams dekaloge išdėstytiems moralės principams ir normoms, nurodė jų klasinį turinį. Ypač plačiai buvo komentuojamas įsakymas „nevok“, t. y. draudimas „geisti svetimo“¹, ir jam artimas evangelijų nurodymas „neapgauliot ir kitam skriaudos nedaryti“².

Lietuvos ateistai yra pastebėję, kad šie draudimai iš pirmo žvilgsnio skamba labai bendražmogiškai. Bet, įsigilinus į jų esmę, lengva pastebėti, kad čia draudžiama tik viena svetimo turto pasisavinimo forma, ir tai ne pati svarbiausia, o tik ta, kuri yra kriminalinio pobūdžio. Tokia svetimo turto pasisavinimo forma, kaip, sakysime, dirbančiųjų išnaudojimas, čia nėra draudžiama. Biblija sankcionuoja klasinį išnaudojimą, žmonių pardavimą į vergiją³. Bažnyčia niekad nesilaikė „už vagystę, jeigu turtingas gyvena iš svetimo darbo, o kartais ir šiandien girdime iš sakyklų tokias nuomones, kad jau svietas taip sutvertas, jog turi būti ir turtingi, ir beturčiai, jog vieni turės dirbti dėl kitų“⁴. V. Dembskis rašė, kad nuoma, palūkanos, pelnas, kapitalas yra darbininkų apvogimas ir apiplėšimas⁵.

Tautų pavergimo, apiplėšimo bažnyčia taip pat nedraudžia. Tai rodo biblijoje aprašyti nuolatiniai plėšikiški „dievo išrinktosios tautos“ karai ir kryžiaus žygiai. „Patys užgrėbė žemes ir visas Palestinas naikina dar visus jų gyventojus. Ar tai ne didžiausia vagystė su užmušėjyste?“⁶ Tai pagaliau rodo ir šių dienų faktai: „Argi nematome ir šiandien, kaip pati prisakymų dabotoja krikščioniška bažnyčia laimina traukiančias ant užkariavimų tautas ir garbina <...> išplėšusias nemažai svetimo lobio“⁷. Bažnyčia nesmerkia nė kolonijinio tautų pavergimo ir net remia jį.

¹ J. Adomaitis-Šernas, Ethnologija arba mokslas apie žemės tautas, pagal Dr-ą M. Haberlandtą ir Letourneau, Chicago, 1903, p. 74.

² Ar geras katalikas gali būti socialistu? Tilžė, 1907, p. 7.

³ Kuningas, Isz ko kyla melai ir visokios skriaudos žmonijoje, Schenandoah, 1899, p. 65.

⁴ Žmogus, Ar socialistas gali būti kataliku, Plymouth, 1900, p. 13.

⁵ V. Dembskis, Dvyniai vagių, Chicago, 1902, p. 27–28, 31–34.

⁶ Kuningas, Isz ko kyla melai, p. 78.

⁷ J. Adomaitis-Šernas, Ethnologija, p. 74.

Vadinasi, svarbiausios svetimo turto pasisavinimo formos nedraudžiamos, nes jos naudingos tik išnaudotojams ir pavergėjams. Antai A. Janulaitis rašė: „ponams gi kitoki prisakymai paskirta: vok, apgauliok, skriausk, ir tau Dievas padės“⁸.

Aiškindami, kodėl yra draudžiama tik tam tikra svetimo turto pasisavinimo forma (kriminalinė vagystė), Lietuvos ateistai nurodė, jog tuo siekiama išsaugoti išnaudotojų turto neliečiamybę, siekiama, kad darbo žmonės nesikėsintų į jį⁹. Dievo įsakymu „nevok“ bažnyčia vykdo savo ideologinę funkciją. „Žodis „nevok“,— aiškino V. Dembskis,— neturi jokio reiškinio. Jis yra tik dėlto parašytas, idant įbauginti darbininkus ir apsaugoti vagius <...> Karaliams, carams, ponams ir kunigams valia visur ir visuomet vogti, o biedniems darbininkams nevalia nei panorėti atimti savų turtų, nei jokio daikto, kurs pakliūva į alintojų rankas“. Toliau jis darė tokią išvadą: „Pakol darbininkai laikys tuos prisakymus už dieviškus, patol jie turės peklą ant žemės, o kunigai su pónais gyvens dangiškuose rūmuose ir lepumuose“¹⁰.

Nagrindėdami dekalogo įsakymą „nevok“, Lietuvos ateistai pareiškė nemaža teisingų pastabų ir minčių. Jie pagrįstai pabrėžė, kad tas įsakymas nėra absoliutaus pobūdžio, nes kai kurios svetimų gėrybių pasisavinimo formos (pvz., pridedamosios vertės pasisavinimas) nėra draudžiamos ir todėl tarnauja turtingiesiems. Bet, mėgindami atskleisti įsakymo „nevok“ riboto draudimo priežastis ir šiuo atžvilgiu įvertinti bažnyčios poziciją visuomenėje, Lietuvos ateistai nepriartėjo iki marksistinio požiūrio ir, ignoruodami istoriškumo principą, neretai darė nepagrįstas išvadas.

Kaip žinome, antagonistinėje visuomenėje išnaudotojų klasė gali egzistuoti tiktai tada, jei išlieka ir išnaudojamoji klasė. Išnaudotojų klasės objektyviai yra suinteresuotos, kad įstatymai bei moralės normos gintų ne tik jų turtą bei privilegijas, bet ir tam tikrą išnaudojamųjų masių egzistavimo būdą. Kiekvienoje išnaudojimu paremtoje ekonominėje formacijoje įstatymai, moralės normos ir bažnyčios reikalavimai, gindami atitinkamą ekonominę formaciją, siekia, kad nebūtų pažeistas tai formacijai būdingas pagaminto produkto paskirstymo principas. Šiuo atžvilgiu religinis įsakymas „nevok“ neapsiriboja tik išnaudotojų turto gynimu, jis draudžia apvogti ir išnaudojamąjį. Žinoma, kiek tas draudimas kyla iš atitinkamos visuomenės egzistavimo reikmių, tiek jis yra naudingas valdantiesiems visuomenės sluoksniams. Dėl to galima kalbėti, kad bažnyčia tarnauja išnaudotojams. Bet tai nereiškia, kad kai kuriais

⁸ Ar geras katalikas gali būti socialistu? p. 7.

⁹ Ten pat.

¹⁰ *Kunigas*, Iš ko kyla melai, p. 78—79.

istorijos laikotarpiais draudimas „nevok“ nėra naudingas išnaudojamiesiems. Jis gina tam tikras darbo žmonių pajamas, teikiančias jiems pragyvenimą, nors ir skurdų.

Privatinės gamybos priemonių nuosavybės pagrindu vykdomas pridamosios vertės pasisavinimas, kuris, V. Dembskio ir kitų Lietuvos ateistų nuomone, rodo, kad išnaudotojai yra vagys, dekalogo formavimosi laikais nebuvo laikomas vagyste, o tuo pačiu ir nusikaltimu, nuodėme. Tai buvo natūralus ir neišvengiamas dalykas. Tokia „apvogimo“ forma buvo būtinas išnaudojimu paremtos visuomenės (tam tikro visuomenės išsivystymo etapo) ekonominio gyvavimo pagrindas. Kol tas pagrindas nebuvo atgyvenęs savo amžiaus, jo naikinimas būtų buvęs pražūtingas visai visuomenei.

Žinoma, išnaudotojiškoje ekonominėje formacijoje dievo įsakymai bažnyčios yra komentuojami pagal tos visuomenės reikalavimus, tačiau tai nereiškia, kad jie visiškai nieko neįpareigoja viešpataujančią klasę, kad pastarosios atstovai gali jų nepaisyti. Tiek išnaudojamųjų, tiek ir išnaudotojų tarpusavio santykiuose dievo įsakymai laikomi privaloma elgesio norma. Visa tai masių akyse bažnyčią darė dorovės ir teisingumo gynėja, o dievą — žmonijos geradariu. Čia ir yra religine forma skelbiamų moralės principų ir normų pasisekimo masėse priežastis. Kaip tik dėl to tikintieji neretai ir mano, kad bažnyčia rūpinasi jais, kad religijos skelbiamos moralės normos neturi klasinės prigimties. O XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Lietuvos ateistai šito nesuprato.

Nagrindėdami kitą svarbų dievo įsakymą — „nežudyk“, Lietuvos ateistai taip pat nurodė, kad jis neturi absoliučios reikšmės. Ne visos žudymo formos buvo draudžiamos. Daugelio istorijos bėgyje vykusių žudynių nei „dangus“, nei bažnyčia ne tik nedraudė, bet net jas organizavo.

Akivaizdus pavyzdys yra karų istorija. J. Biliūnas rašė, kad „dievas visados būdavo šalininku karės“¹¹. Judaizmo dievas Jahvė yra karų organizatorius ir nuolatinis jų dalyvis. J. Biliūnas, V. Dembskis ir kiti Lietuvos ateistai nurodė, kad dievas globojo Jozujos, Sauliaus, Dovydo ir kitų žydų karalių vedamus karus¹². „... Žydų dievas duodavo savo išrinktiesiems pašalpą, siųsdamas jiems ginkluotus aniolus arba užleisdamas ant jų priešų akmeninį lietų, kurie ir padėdavo nuveikti priešus. Taip, sūnus Matatijaus, Makabėjas, išmeldęs nuo dievo penkis aniolus, su jų pagalba vienoj tiktai kovoj išmušė daugiau negu 20 tūkstančių savo priešų“¹³.

¹¹ J. Biliūnas, Raštai, t. II, V., 1955, p. 220.

¹² Ten pat, p. 222—223; *Kuningas*, Išč ko kyla melai? p. 33.

¹³ J. Biliūnas, Raštai, t. II, p. 220.

Aiškindamas, kad dievas smerkė ne kiekvieną žudymą, J. Biliūnas citavo dievo pranašo Samuelio įsakymą žydų karaliui Sauliui: „Eik ir užmušk Amaleką; išmušk viską, ką jis turi; ne gailėk, bet nužudyk, pradendant nuo vyro lig moteries, nuo vaiko lig žindomo kūdikio, nuo jaučio lig avies, nuo kupranugario lig asilo“. Saulius įvykdė įsakymą, bet paliko gyvą tos šalies karalių ir gyvulius. Už tai „dievas per lūpas Samuelio atima nuo jo viešpatystę“¹⁴. Lietuvos ateistai nurodė ir daugelį kitų biblijoje aprašytų žudynių, kurių įkvėpėju yra laikomas dievas.

Ne tik Senojo testamento dievas nėra nusistatęs prieš visokią žudymą. Maždaug tą patį galima rasti ir Naujajame testamente. „Mano priešus, nenorėjusius, kad jiems viešpataučiau, atveskite čionai ir nugalabykite mano akyse!“ (Luk. 19, 27),— citavo V. Dembskis. Jis pabrėžė, kad Kristaus pasekėjai „karaliai, carai, popiežiai ir Jėzaus draugai <...> elgiasi vienok ne tik pagal mokslą „akį už akį, dantį už dantį“, bet ir pagal mokslą Kristoso <...> Taigi tie mokintojai ne tik išlupa akį už akį, bet paliepia dar vieniems žudyti kitus...“¹⁵

Krikščionių bažnyčia savo pirmąsias draugystės su Konstantinu dienas pradėjusi karo palaiminimu, kai tariamai pasirodęs ant dangaus kryžiaus ženklas su užrašu: „Su tuo nuveiksi!“. Taigi, pasak J. Biliūno, ar negalima teigti, kad „krikščioniškas dievas nėra priešininku karės“¹⁶.

Kad krikščionybė nėra prieš karą, patvirtina kryžiaus karai, kuriuos „užmanė pati dvasiška valdžia (popiežius)“¹⁷. Bažnyčios laiminamuose karuose žuvo gausybė žmonių. Popiežius kariautojams prieš krikščionybės priešus iš anksto duodavo nuodėmių atleidimą už visus jų padarytus nusikaltimus¹⁸. Ryškus pavyzdys, anot J. Biliūno, yra kryžiuočių kovos prieš Lietuvą. „Daug apygardų išpūstėjo, daug nekaltų žmonių išžudė krikščionys tokiais savo pasielgimais. Ant lietuvių pagonų taipgi siūsdavo popiežiai krikščioniškas kariūmenes; dar ir dabar žmonės pasikalba apie kryžiuokus, kurie ardė ir plėšė mūsų kraštą per kelis šimtmečius; mūsų broliai prūsai, kurai ir kiti tapo suvisai išnaikinti,— ir dėl tos priežasties lietuvių liko tiktai maža dalelė pirmiaus buvusios plačios ir garsingos tautos“¹⁹.

Kryžiaus žygius prieš baltų gimines Lietuvos ateistai laikė juodžiausiu baltų istorijos laikotarpiu. Kristaus mokslo skelbėjai kryžčiuočiai plėšė, naikino, degino, prievartavo, kankino, žudė, varė į vergiją prūsus,

¹⁴ Ten pat, p. 222—223.

¹⁵ V. Dembskis, Kankintojai ir kankintiniai už mokslą, Plymouth, 1905, p. 175; Evangelija cituojama pagal kun. Č. Kavaliausko vertimą.

¹⁶ J. Biliūnas, Raštai, t. II, p. 220.

¹⁷ Ten pat, p. 227.

¹⁸ Ten pat, p. 227—228.

¹⁹ Ten pat, p. 217.

lietuvius, neišskirdami nei senių, nei vaikų, nei moterų²⁰. Apibendrinamas kryžiuočių nusikaltimus, J. Basanavičius rašė: „Pasibaisėtina yra inkvizicija, bet jį buvo tik mažmožis, palyginus su tuo, kas buvo kryživių ordinas: pašvęsta žmogžudžių draugija prieš tuos, kurie vyriausiojo Ryme vienuolio (Obermönch) negarbino. Inkvizicija žudė pavienius, šitoji smaugė tautas iš karto“²¹. Ir visiems tiems žygiams vadovavo Romos popiežiai. Lietuvus ateistai nurodė, kad tokie popiežiai buvo Honorius III, Gregorius IX, Inocentas IV, Aleksandras VI, Urbonas IV, Klemensas IV ir kiti²².

Bažnyčia, mėgindama pateisinti bet kokius karus, laikė juos neišvengiama blogybe²³. Lietuvos ateistai kritikavo šią bažnyčios poziciją. V. Dembskis polemizavo su tais teologais, kurie skelbė T. R. Maltaus gyventojų pertekliaus teoriją: „Viešas tai melas“²⁴, nes „motina žemė, kuri mus peni, turi savyje tiek spėkų, jog nėra reikalo mislyti apie perviršį gyventojų...“²⁵

Niekšiškas ir kruvinas teroro institutas buvo inkvizicija. Dievo vardu ji susidorėjo su milijonais žmonių. Jos steigėjas — popiežius, o vadovas — dominikonų ordinas. Uoliausi inkvizitoriai buvo skelbiami šventaisiais²⁶.

Pačiu žiauriausiu būdu inkvizitoriai susidorodavo su eretikais ir atskalūnais. Ilgus šimtmečius bažnyčia „aštriai persekiojo visokias, anot jų, bedieviškas nuomones“²⁷. O tokiomis jie laikė visas pažiūras, kurios prieštaravo viešpataujantios bažnyčios potvarkiams. J. Biliūnas, J. Anziulaitis, A. Janulaitis, V. Dembskis, P. Avižonis, J. Šliupas aprašė ne-

²⁰ J. Šliupas, *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien*, t. 2, Plymouth, 1905, p. 17, 27—32—36, 52—56, 70; J. Biliūnas, *Raštai*, t. II, p. 217; J. Basanavičius, *Rinktiniai raštai*, V., 1970, p. 189—190; J. Basanavičius, *Baudžiava Lietuvoje*. Bartininkų kraštas, V., 1907, p. 9; J. Basanavičius, *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, Chicago, 1903, p. VIII; *Isz praeitės latvių*.— „Apszvieta“, 1892, Nr. 6, p. 461; *Kugis-Mugis*, Seniems kanaaninkams ir pralotams, klebonams ir jauniems kamendoriams, Londonas, 1904, p. 14.

²¹ J. Basanavičius, *Rinktiniai raštai*, p. 170.

²² *Asz, Popiežiai ir žmonės darbo*.— „Garsas“, 1893, Nr. 4, p. 5; J. Šliupas, *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien*, t. II, p. 26, 58, 111; J. Biliūnas, *Raštai*, t. II, p. 217; V. Dembskis, *Kankintojai ir kankintiniai už mokslą*, p. 102; J. Basanavičius, *Rinktiniai raštai*, p. 167; „*Nauja gadynė*“, 1894, Nr. 2, p. 11.

²³ *Pažvilgis į kultūros bėgi*.— „Apszvieta“, 1893, Nr. 7—8, p. 499.

²⁴ V. Dembskis, *Dvyniai vagių*, p. 85.

²⁵ *Ten pat*, p. 85—86.

²⁶ J. Šliupas, *Tikyba ar mokslas? Tyrinėjimai tikėjimiskai, moksliskai ir draugijszkai polytikiskai*, Bitėnai, 1895, p. 91; J. Šliupas, *Lietuvos Mesijas*. Paraszė lietuviams dėl prasi- blaivinimo nuo prietarų, Tilžė, 1890, p. 16—17; J. Šliupas, *Tautybė ir katalikybė*.— „Apszvieta“, 1892, Nr. 6, p. 405; V. Dembskis, *Dvyniai vagių*, p. 36; V. Dembskis, *Kankintojai ir kankintiniai už mokslą*, p. 97—98, 141; V. Dembskis, *Inkvizicija*, p. 1, 228—229; *Gyvenimas szventųjų Dievo pagal naujausią isztyrimą*, Baltimore, 1897, p. 8—12; *Zimmermann*, *Szven- toji Romos inkvizicija*.— „Apszvieta“, 1892, Nr. 5, 368, 372, 381; P. Avižonis, *Žemė ir žmo- gus*, Voronežas, 1918, p. 15.

²⁷ *Dr-is*, *Kaip Prancūzai už laisvę kariavo arba apie Didžiąją Prancūzų Revoliuciją 1789—1804*, pagal Blošą ir Mignet'ą, Plymouth, 1902, p. 8.

laimingą Flandrijos valstiečių ir albigiečių likimą, Baltramiejaus nakties aukas, žiaurus susidorojimus su protestantais Ispanijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje. Lietuvos ateistai parodė, kad popiežiaus kova su jais buvo „tikri gyvuliški skerdimai“²⁸. Visais laikais bažnyčia nesilaikė dievo įsakymo „nežudyk“. „Sakoma: neužmušk, o Dievo tarnas skelbia kares, laimina ginklus, drąsina karan einančius ir meldžia laimėjimo“²⁹. Taip buvo Anglijos kare prieš būrus, Rusijos, Vokietijos ir Japonijos karuose prieš kinus³⁰. Taip „šiandien iš valdžios paliepimo daro popai ir kunigai, melddami, kad carui pasisektų japonus sumušti. Ar tai ne išjuokimas Kristaus mokslo? Kristaus „vietininkai“ prašo meilės ir mielaširdystės Dievo, kad jis žudytų japonus, nes taip Maskolijos carui reikėtų“³¹. Apžvelgęs bažnyčios poziciją karų ir kai kurių kitų žudynių atžvilgiu, A. Janulaitis teigė, kad vietoj „neužmušk“ bažnyčia „jau skelbia naują prisakymą: užmušk!“³².

Lietuvos ateistai tvirtino, kad įsakymas „nežudyk“ gina išnaudotojų klasės interesus. Jis turi sutrukdyti darbo žmonių kovą prieš savo išnaudotojus. Bažnyčia siekia, kad tikinčiųjų masės būtų nuolankios valdžiai ir nekeltų prieš ją rankos. Įsakymo „nežudyk“ turi laikytis darbo žmonės; išnaudotojai jį vykdo tiek, kiek tai jiems yra naudinga; pastarieji gali ir visiškai nekreipti į jį dėmesio. Jie „moka naudotis dievo vardu pildyme savo užmanymų“³³. Pavyzdžiui, „mokykloje mokino mus apie 5-tą Dievo prisakymą taip: ne tikt tas nusikalsta prieš prisakymą „neužmušk“, kuris savo artimą užmuša, bet ir tas, kuris tiesioginiai ar netiesioginiai užkenkia sveikatai ir sutrumpina jo gyvastį.— Aš norėčiau, kad mūs kapitalistai tikėtų į paskutinį sūdą; kaip gi galėtų jie tuomet išteisinti savo apleidimus ir nusikaltimus priešais darbininkų sveikatą?!!!“³⁴

Lietuvių ateistinėje literatūroje buvo aiškinama, kad bažnyčia dažnai veikė valstybių vadovų skatinama, kad karai vyko ir „žmones turėjo žūti <...> už turtų užgrobimus, už tikybiškas piūvynes, už svietiškas

²⁸ J. Biliūnas, Raštai, t. II, p. 210—211, 229—232; Gyvenimas šventųjų Dievo pagal naujausia ištyrimą, p. 12; J. A., Voltaire,—„Apszvieta“, 1893, Nr. 11—12, p. 662; Ar geras katalikas gali būti socialistu? p. 13; V. Dembskis, Inkvizicija arba atpirkimas žmonių nuo šėtono, Scranton, 1909, p. 304; Sis-tas iš antropo-sociologijos.—„Varpas“, 1900, Nr. 6, p. 65; V. Dembskis, Kankintojai ir kankintiniai už mokslą, p. 136—137, 141; Krikszczyonybė ir Lietuva,—„Apszvieta“, 1892, Nr. 5, p. 302; P. Avizonis, Žemė ir žmogus, p. 7; Zimmermann, Szventoji Romos inkvizicija.—„Apszvieta“, 1892, Nr. 5, p. 369.

²⁹ Ar geras katalikas gali būti socialistu? p. 6—7.

³⁰ V. Dembskis, Dvyniai vagių, p. 18.

³¹ Kugis-Mugis, Seniems kanaaninkams ir pralotams, p. 13—14.

³² Ar geras katalikas gali būti socialistu? p. 7.

³³ J. Biliūnas, Raštai, t. II, p. 223.

³⁴ J. Stern, Įtekmė socializskų sanlygų ant visu kultūros szaku, Plymouth, 1898, p. 52—53.

honorarijas", kad „vargšai, prispirtini prie švento paklusnumo, turėjo vieni kitus piauti, kas dar ir šiandien destis“³⁵.

Vertindami dievo įsakymus, Lietuvos ateistai vadovavosi idealistiniu požiūriu į visuomenę. Iš esmės jie teisingai teigė, kad tuo draudimu darbo žmonės buvo išpėjami, jog nekeltų rankos prieš savo šeimininkus. Bet marksistiniu požiūriu toks dievo įsakymo „nežudyk“ aiškinimas yra nepakankamas. Moralės normos ir jų turinys priklauso nuo ekonominių visuomenės sąlygų. Kiekviena visuomeninė ekonominė formacija šiam įsakymui suteikia savo turinį. Viešpataujančios klasės gina savo interesus, rūpinasi gamybinių jėgų ugdymu, darbo jėga, kovoja prieš savo priešus. Tuo būdu yra ginama ne tik išnaudotojų, bet tam tikru laipsniu ir išnaudojamųjų, kaip darbo jėgos, gyvybė. Vergvaldys yra suinteresuotas išsaugoti vergus, feodas — baudžiauninkus, o kapitalistui būtina sandoma darbo jėga. Vadinas, įsakymo „nežudyk“ turinį vienoje ar kitoje ekonominėje formacijoje nulėmė jos gamybiniai santykiai. Jam turėjo įtakos klasių kovos pobūdis.

Išnaudotojiškoje visuomenėje įsakymas „nežudyk“ buvo naudingas, nors absoliučia prasme jis niekad nebuvęs vykdomas. Išnaudotojai žudė savo klasinius priešus, jei šie kėsinosi į jų viešpatavimą. Didžiausios žudynės buvo vykdomos karų sąlygomis. Visas šias žudymo formas bažnyčia sankcionavo ir net laimino. Bet tai, kiek šis žudymas buvo būtinas ir neišvengiamas, kokios reikšmės jis turėjo visuomenės raidai apskritai, priklausė nuo istorinių sąlygų. Deja, Lietuvos ateistai į jas nekreipė reikiamo dėmesio. Tiesa, V. Dembskis kritikavo religijos skelbiamą įsakymą „nežudyk“ už jo abstraktumą. Jis suprato, kad toks draudimas visuomenėje realiai yra neįgyvendinamas. „Žodis „neužmušk“, — anot jo, — „yra absoliutiškas — arba, galime sakyti, vienvaldis, be jokio aprubežavimo. Jeigu būtų pasakyta: tokiuose atsitikimuose neužmuškite; o tokiuose — vėl galėsite užmušti — tai kiekvienas prasikaltėlis uždraustame atsitikime bus korotas lygiu myriu“³⁶. Bet V. Dembskis nesuprato, kad religinis draudimas buvo visuomenės vystymosi rezultatas. Keičiantis visuomenei, keitėsi ir moralės normos. Dievo įsakymas „nežudyk“ niekuomet neveikė abstrakčiu pavidalu. Konkrečios visuomenės funkcionavimo sąlygos lėmė jo turinį, kurį išreiškėdavo atitinkami bažnyčios komentarai.

Bažnyčios skelbiamos dorovės normos nėra skiriamos tik tai ar kitai klasei. Jos yra išreiškiamos taip, lyg jos būtų naudingos visiems žmonėms. Abstrakti dorovinio priesako išraiška leidžia klasių ideologams juos pritaikyti savo klasės interesams. Kai kurie bendražmogiški tų rei-

³⁵ Popiežius ir maskolius.—„Garsas“, 1894, Nr. 5, p. 35.

³⁶ *Kuningas*, Isz ko kyla melai? p. 74.

kalavimų momentai padeda palaikyti religijos autoritetą, patraukia tikinčiuosius.

Kitų dievo ir bažnyčios įsakymų analizei Lietuvos ateistai skyrė žymiai mažiau dėmesio.

Svarbus krikščionybės bei daugelio kitų religijų įsakymas yra mylėti savo artimą, kaip patį save, arba, naujojo lietuviško „liturginio maldyno“ žodžiais tariant, mylėti „kiekvieną žmogų taip, kaip save“³⁷. Skelbdama šį įsakymą, bažnyčia remiasi Kristaus gyvenimo pavyzdžiu: „Christusas gerasis buvo pirmutinis spindulėlis meilės artimo ir vargdienio“³⁸.

Aptardami šį dievo įsakymą, Lietuvos ateistai taip pat pastebėjo, kad bažnyčia jį ne visais atvejais ir ne visur taikė, o, svarbiausia, kad jis labai dažnai nebuvo vykdomas. Jo nevykdė net tie, kurie kitus mokė mylėti artimą, t. y. patys dvasininkai³⁹. Šio įsakymo nesilaikė ir turtingieji. Parodydamas, kiek šis įsakymas buvo nepriimtinas turtingiesiems, „Garsas“ aiškino, kad už jo skelbimą net pats Kristus buvo nužudytas, „kaipo blogadarbis, kaipo perverstojas tuolaikinių provų, kaipo buntavotojas žmonijos“⁴⁰. Nors vėliau krikščionybė išgalėjo, bet ir „šiandien rasime daugybę“ tokių, kurie tik „Christuso mokslo skraiste užsidengia“, o artimo meilės įsakymo nevykdo. „Rasime katalikų, o ir protestantų gana iki valiai, kurie apie meilę artimo maž ką dūmoja <...> Šiandien pasekėjų Christuso maž ką galime rasti ir dieną su žiburiu“⁴¹. Turtingieji, „ypač kapitalistai“, nieko bendra neturi su „meile artimo“. „Nukankino Christusą poną galiūnai, pasišiaušėliai, didturčiai, kankina gi tave, darbininke, šiandien kapitalistai“⁴². Artimo meilės įsakymo nepaiso nacionalistai ir šovinistai, nors jie krikščionybę ir išpažįsta. „Pas mus gi uolūs socialistų ėdikai liepia neapkęsti žydų, lenkų, lyg tai nebūtų tokie pat žmonės, įtaiso skerdynes, muštynes. Ir daro tai Kristaus vardan, kuris iš žydų yra kilęs, kuris liepė su visais lygiai apsieiti, apsieiti kaip su savim“⁴³.

³⁷ Liturginis maldynas, V.—K., 1968, p. 36.

³⁸ „Garsas“, 1893, Nr. 20.

³⁹ *Ilgakojis*, Pažink sykį vilkus avių kailiuose.— „Ateitis“, 1900, Nr. 16, p. 121.

⁴⁰ „Garsas“, 1893, Nr. 20.

⁴¹ Ten pat; „Apšvietoje“ buvo pateiktas caro Ivano Rūsčiojo pavyzdys, aprašyti jo amoralūs darbai, žiaurybės, kartu nurodant, kad jis buvo labai „dievotas“, bent jį tokiu laikė jo aplinkos žmonės: „Anksti rytmetyje pats savo rankomis jis skambindavo varpus per ištisą adyną. Prie ankstyvosios dievmaldystės jis būdavo maldų skaitytoju ir giedotoju, klūpėjo ir kakta taip stropiai baladodavo į žemę, jog kraujais aptekdavo. Po ankstybosios dievmaldystės ant aštuonių dziegoriaus rytmetyje jis vėl laikė dievmaldystę per keletą adynų. Jis ir pasimirė — „apveizėtas visomis patiekomis religijos“ po to, kai ant galų galo jis buvo pastojęs žmogžudžiu savo vyresniojo sūnaus“. (Iš gyvenimo baisuno.— „Apsvie-ta“, 1892, Nr. 3, p. 198—199.)

⁴² „Garsas“, 1893, Nr. 20.

⁴³ Ar geras katalikas gali būti socialistu? p. 11.

Skelbdama artimo meilę, bažnyčia moko „priešininką taip mylėti, jog jei jis kerta per vieną ausį, mes turime jam atstatyti antrąją“. J. Šliupo teigimu, šis bažnyčios mokymas naudingas engėjams. Tuo tarpu taip elgtis „žmogaus prigimtis nepavelyja“⁴⁴. Mylėti savo artimą kunigai mokė tik vargdienius, darbo žmones. Moralinį principą „daryk kitiems tą, ką norėtum, idant kiti darytų tau panašiose apylostovose“, t. y. „mylėk savo artimą kaip pats save“ religija sudievinio ir pritaikė „naudai pergaletojo, išnaudotojo ir kunigo“⁴⁵.

Iš tikrųjų krikščionybė, skelbdama artimo meilę, gynė vergiją, vėliau — feodalizmą bei kapitalizmą. Lenino žodžiais tariant, tą vaidmenį „ilgus amžius vaidino krikščionių kunigai, frazėmis apie artimo meilę ir apie Kristaus prisakymus dailindami engiančiųjų klasių, vergvaldžių, feodalų, kapitalistų politiką, *taikstydami* engiamąsias klases su jų viešpatavimu“⁴⁶.

Tačiau, teisingai iškėlus minėto įsakymo aspektą, Lietuvos ateistinė literatūra nenagrinėjo jo reikšmės istorinių aplinkybių. Jis vertinamas iš švietėjiškų abstrakčios moralės, „žmogaus prigimties“ pozicijų.

Nematydami, kad moralė yra susijusi su visuomenės ekonominiu pagrindu, Lietuvos ateistai, kaip ir bažnytininkai, iš esmės laikėsi idealistinių pozicijų. Jų polemika apsiribojo tokių klausimų svarstymu, kaip antai: gera ar bloga religijos skelbiama moralė, gerai ar blogai elgiasi kunigai.

Nepaisant to, dievo įsakymų klasinio turinio aiškinimas konkrečiomis imperializmo formavimosi sąlygomis atliko teigiamą vaidmenį: ugdė žmonių sąmonę.

⁴⁴ Asz, Ko lietuviam sziadien labiausiai stoka? — „Nauja gadynė“, 1895, Nr. 31, p. 2.

⁴⁵ P. Kropotkinas, Anarchistų dora, Chicago, 1909, p. 63—64.

⁴⁶ V. Leninas, Raštai, t. 23, V., 1954, p. 197.